

Tapio Koski

Ihmiseen luottava filosofi

Reijo Wileniuksen

haastattelu

Tapio Koski: Jos aloitetaan tällaisella leppoisella kysymyksellä: Millainen lapsi ja nuorukainen olit?

Reijo Wilenius: Oma käsitykseni on, että olin aika hiljainen lapsi. Pelasin jääpalloa kaveriseurassa täällä Helsingissä. Kesällä olin Liedossa Aurajoen rannalla. Yhdeksänvuotiaana koin Helsingin ensimmäiset pommitukset. Alkoi Talvisota ja kuulemma sanoin, että kunhan ne eivät ampuisi kaikkia ”ryssiä”, että minullekin jäisi amuttavaa.

1980-luvulla olin sitten vierailulla Neuvostoliitossa rauhanjärjestöjen delegaation johtajana, Rauhanpuolustajien valtuuston puheenjohtajan ominaisuudessa. Olimme Tadžikistanissa, aivan takamailla, Kiinan rajalla. Ja koska pyrin puhumaan rehellisesti, kerroin tämän muistoni yhdessä sovhoosissa sikäläisille pomoille. Pelästyin, kun rokonarpinen iso agronomi nousi pystyyn ja sanoi, että hän oli Karjalan kannaksella panssarivaunun ajajana ja haavoittui kolme kertaa. Mutta sitten hän halasi minua ja

Reijo Wilenius

Prof. emer. Reijo Wileniuksen (s. 1930) tutkimukset ja teokset ovat keskittyneet erityisesti yhteiskunta- ja kulttuurifilosofian sekä kasvatustieteiden kysymyksiin. Usein tutkimuksissa on suuntauduttu laaja-alaisesti filosofian historiaan.

Reijo Wilenius toimi Jyväskylän yliopistossa filosofian professorina vuosina 1973–1992. Hän on ollut näkyvä kansalaisyhteiskunnan osallistaja ja etenkin monimuotoisen koulutuksen puolestapuhuja. Hän oli perustamassa sekä Kriittistä korkeakoulua että Snellman-korkeakoulua, toimi Steiner-koulutoiminnan aktiivina ja opettajana, ja on ollut 1989 perustetun European Forum for Freedom in Education -järjestön keskeinen vaikuttaja. Hän on ollut lukuisten tiede- ja kulttuurijärjestöjen johtokunnissa sekä valtion tiedehallinnon toimikunnissa.

Teoksia:

The Social and Political Theory of Francisco Suárez (1963),
väitöskirja
Marx ennen Marxia (1966)

Filosofia ja politiikka (1967)

Tietoisuus ja yhteiskunta (1972)

Kasvatuksen ehdot (1975)

Ihmiskeskiseen kulttuuriin (1976)

Ihminen, luonto ja teknikka (1978)

Snellmanin linja – henkisen kasvun filosofia (1978)

Ihminen ja työ (1981)

Aatteiden maailma. Johdatus aikamme aatevirtauksiin
(1982)

Kolme näkijää ja tekijää. Lönnrot, Runeberg, Snellman ja Suomen suunta (1986)

Sodan ja rauhan filosofiaa (1988)

Mihin maailma menee – näkymä kriisien aikaan, kehityksen mahdollisuuksiin (1992)

Tuntemattoman tutkija – Steinerin tie hengentieteeseen
(1997)

Mitä on ihminen? Filosofiaa ihmisestä ja inhimillisestä kasvusta
(1999, uudistettu laitos 2003)

sanoi, että nyt me olemme ystäviä. Hän ylisti minua siitä, että olin ollut hyvä isänmaallinen pikkupoika.

Mitä muistat nuoruusvuosilta?

Muistan intensiiviset keskustelut. Sittenkin Tampereen yliopiston rehtorina toiminut Jarmo Visakorpi oli paras kaverini luokalla. Hän oli luonnontieteellisesti suuntautunut ja minäkin innostuin linturetkille hänen kanssaan. Istuimme ”tyttö-Norssin” aidalla aina koulun jälkeen ja keskustelimme myös luokan tytöistä eikä ainoastaan elämästä ja maailmasta. Näissä keskusteluissa oli ehkä jotain filosofian alkuja.

Muistatko milloin ja minkälaisena tunnistit itsessäsi orastavan filosofin taimen ja ensimmäiset filosofiset ajatukset?

Nuorena kävin ahkerasti kirjastoissa ja antikvariaateissa ja ahmin klassista kirjallisuutta. Muistan lukeneeni esimerkiksi Dostojevskin *Muistelmia kuolleesta talosta* ja ensimmäisenä filosofisena kirjana Schopenhauerin *Pessimistin elämänviisaus*, joka puhutteli. Vähitellen hankin muitakin filosofisia teoksia. Varsinaisesti löysin filosofian vasta yliopistossa, kun menin Erik Ahlmanin luennoille. Siihen aikaan pääsi vapaasti melkein joka paikkaan opiskelemaan. Menin sinne mikä kiinnosti. Ahlmanin luennot, vaikka hän ei ollut mikään loistava luennoitsija, pysäyttivät.

Oliko se juuri Ahlman, joka herätti kiinnostuksen?

Luultavasti. Ilman Ahlmania en ehkä olisi jatkanut yliopistossa filosofian opiskelua. Hän oli tullut Jyväskylältä käytännöllisen filosofian professoriksi ja ehdin juuri valmistua ennen hänen kuolemaansa.

Opiskelijasta professoriksi

Kertoisitteko millaista oli aloittaa filosofian opinnot ja miten filosofiaa opiskeltiin?

Se oli hyvin yksinkertaista. Oli tutkintovaatimukset ja vain professorin luennot ja seminaareja. Approbatur suoritettiin kerralla ja muistaakseni myös cumlaude ja sitten laudatur kahdessa erässä. Se mikä oli silloin ominaista, oli läheinen suhde opettajaan. Ei ollut mitään laitosta. Kävin Ahlmanin kotona tenttimässä ja jotenkin hän kannusti minua jatkamaan. Filosofian opiskelijat olivat harvinaisia ja yksinäisiä, ei ollut yhdistystoimintaa. Kävin myös Eino Kailan luennoilla, mutta eniten minua puhutteli Ahlman ja hänen ihmiskäsityksensä.

Muistatko minkälaista elämää nuoret filosofit viettivät?

Minun opiskelijaelämäni leimasi se, että olin ruvennut jo koulussa seurustelemaan luokkatoverini Aijamin kanssa. Opiskelin ahkerasti ja valmistuin kolmessa vuodessa, koska en ollut vauraasta kodista enkä saanut opintolainalle takaajia. Piti vaan lukea kovaa vauhtia.

Tyttöystävänä kanssa kävin joskus tanssimassa ja suunnilleen joka toinen ilta tapasimme Kansallismuseon edessä. Minä asuin Töölössä ja hän Munkkiniemessä. Hän tuli siihen ratikalla ja sitten kävelimme siitä Munk-

kiniemeen. Minä kuulemma herkeämättä selostin hänelle, mitä on kulttuurin olemus. Se oli varmaan tulikoe avioliittoon kanssani. Se oli myös aikamoinen terveysprojekti kävellä keskikaupungilta Munkkiniemeen lähes joka toinen ilta kovallakin pakkasella.

Kuinka päädyit filosofian pariin yliopistotyönä ja miksi teistä loppujen lopuksi tuli ammattifilosofi?

Vasta opiskeluajan viimeisen vuoden keväällä rupesin ajattelemaan, mitä isona tekisin. Aineyhdistelmäni viittasi lähinnä kirjastoalalle. Sain sitten idean mennä Ulkoministeriöön ja suoritin lopuksi ylimääräisinä opintoina kaikki Valtiotieteellisen peruskurssit, jotka sitä varten tarvittiin. Tämän jälkeen menin armeijaan.

Nämä projektini unohtuivat, kun Helsingin Suomalaisen Yhteiskoulun rehtori professori Koskenjaakko pyysi minut opetussijaisekseen. Sillä lailla upposin opettamiseen. Opetin sitten myös alkavassa Steiner-koulussa ja Suomen teatterikoulussa kulttuurihistoriaa, Työväenopistossa pidin vuoden pituista filosofian kurssia, jolla oli siihen aikaan vahva responsi ajattelevien työläisten keskuudessa. Olin mukana myös Filosofisessa yhdistyksessä, sen sihteerinä. Väittelin vuonna 1963. En ollut ajatellut ammattifilosofin uraa, mutta Jaakko Hintikka, joka toimi käytännöllisen filosofian professorina, pyysi minut muistaakseni vuonna 1965 hoitamaan kevätlukukauden hänen virkaansa. Tätä virkaa hoidin seuraavat seitsemän vuotta kevätlukukausina, kun Hintikka toimi professorina Cornell-yliopistossa. Vuoden 1972 lopulla minut kutsuttiin Jyväskylään von Wrightin, Ketosen ja Hintikan suosituksesta.

Eläkkeelle jäädessäsi vuonna 1992 sanoit, että yliopistossa hallinto alkaa viedä professorien kaiken ajan ja yliopisto vapaan ajattelun yhteisönä on taantunut. Oletko vielä samaa mieltä eli miten arvioisit yliopiston muutosta läpi niiden lukuisten vuosien, jotka yliopistossa viettit?

Kun tulin Helsingin yliopistoon, se oli luovan työn kannalta hyvä työpaikka. Kilpailua ei ollut sillä tavalla kuin nykyään. Marxilaisiin opiskelijoihin tuli tosin aika kireä suhde 1970-luvun alussa. Tämän vuoksi lähdin mielelläni Jyväskylään, jossa saattoi myös rakentaa uutta laitosta. Helsingissä oli varsin traditionaalinen ilmasto vaikka siellä oli hyviä henkilöitä kuten esimerkiksi von Wright.

1980-luvulla Jyväskylässä alkoi hallinto vaikuttaa yhä enemmän. Huomasin, että laitoksen johtajana meni yhä enemmän työaikaa johtamisasioihin – tämä ei ole filosofin elämäntapa. Sitten tuli vielä 1980-luvulla tulospalkkaus, jota vastustin. Tosin olin vähän aikaa hiljaa, kun huomattiin, että minulla oli eniten väittelijöitä, minkä johdosta palkkaani nostettiin paljon.

Nykyään ovat ilmeisesti pätkätyöt lisääntyneet. Silloin työt olivat aika pysyviä, esimerkiksi assistentit saivat yleensä kolme kautta, lehtoreista puhumattakaan. Myös tuntiopettajilla oli aika pysyvä status. Epäilen, että yliopistoon on yhä enemmän hiipinyt liike-elämän toimin-

taperiaate, kova tuloksellisuuden etsiminen ja kilpailu, mikä häiritsee aitoa keskustelua ja luovaa työtä.

Elämä ilman dramatiikkaa

Onko elämässäsi ollut joitain erityisen hyvin mieleen painuneita tapahtumia, murroskohtia, jotka ovat muuttaneet filosofista maailman katsomisen tapaasi ja jotka ovat vaikuttaneet filosofiseen ajatteluusi?

Filosofisen ajattelun kannalta murroskohta oli tietysti tutustuminen Ahlmaniin ja hänen teoksiinsa 19-vuotiaana. Kun hän kuoli, professoriksi tuli von Wright, jolle tein lisensiaattityön ja väitöskirjan. Hänen kanssaan syntyi hyvä yhteys, koska hänelle oli ominaista aika suuri ymmärrys erilaisia ajatustapoja kohtaan, mikä on minusta yksi kaikkein tärkeimpiä filosofisen koulutuksen tuloksia. Hänellä oli se luonnostaan. Ahlmanin ja erään opiskelukaverin kautta tutustuin Steineriin. Ensin epäilin, että ei tuommoista ja noin monipuolista voi olla olemassakaan. Mutta kun perehdyin hänen tuotantonsa, huomasin, että hänen ajatuksensa herättivät omia ajatuksiani. Se oli myös tietty käännekohta.

Kun olen nykyään tutkinut omaa elämäni enemmän kokonaisuutena niin tietyt teemat tulevat esiin. Jotkut ihmiset auttoivat niitä teemoja esiin niin kuin Ahlman ja von Wright. Mutta luulen, että kehitykseni on ollut aika tasaista. Mitään dramaattisia käännteitä en näe filosofisessa kehityksessäni. Se ehkä on käänne, kun pääsee eläkkeelle ja alkaa ajatella oman elämänsä kulkua kokonaisuutena, mikä on siinä ollut mielekästä.

Elämän voi nähdä yksisuuntaisena tienä, jolla ei voi palata taaksepäin. Tekisitkö filosofina jotakin toisin? Avaisitko jonkin oven ja sulkitit toisen?

Tuohon kysymykseen en osaa äkkipäätäni vastata. Osa elämästä on mennyt ehkä kokouksissa hukkaan. Esimerkiksi silloin, kun olin vuosikausia Suomen Akateemiassa. Humanistisen toimikunnan puheenjohtajuus oli kyllä mielenkiintoista. Mutta istua vuosikausia Tieteen keskuustoimikunnassa – seurata poliittista vasemmiston ja porvarien vääntelyä. Tosin jossain Akatemian historiassa kehuttiin, että olin aktiivinen puheenjohtaja. Ainakin opin tuntemaan, millaista on tieteen byrokraatia – tämän jälkeen en halunnut sinne palata.

Oma suhde filosofiaan

Kuten kaikella muullakin ihmisen elämässä, myöskin filosofialla on itselle omakohtainen merkitys. Miten kuvaisit sitä omalla kohdallasi?

Ennen tätä haastattelua leikilläni sanoin, että filosofi on tuomittu noudattamaan vahvinta argumenttia, jonka hän keksii. Kun tulin eläkkeelle, en keksinyt enää mitään hyvää perustetta miksi vaimoni tekee yksin ruokaa. Rupsin sitä tekemään.

Minua on aina kiinnostanut, mitä filosofisesti voi oppia omasta elämästä. Aika varhain muodostin kuvan hyvästä elämästä Aristoteleen innoittamana. Hän totesi,

että se on kykyjen monipuolista käyttämistä, ja sitä olen voinut vasta eläkkeellä toteuttaa: Aamupäivällä mietin, luen ja kirjoittelen. Iltapäivällä teen ruumiillista työtä, joka on varsinkin kesällä mahdollista – metsätöitä ja puutarhatöitä. Illalla seurustelen ihmisten kanssa kesäviikko paikkassamme saarella, jossa asuu kolme lasteni perhettä. Lisäksi luen kirjallisuutta.

Minusta filosofi ei voi väistää sitä, että hän joutuu miettimään myös omaa elämäänsä. Noudattaako hän itse niitä periaatteita, joita opettaa. Siinä ei voi olla jatkuvaa ristiriitaa. Jos opettaa moraalifilosofiaa, täytyy pystyä hyväksymään oma toimintansa siltä kannalta.

Mikä on mielestäsi filosofiassa keskeisintä? Mistä filosofiassa on kysymys?

Yhdeltä puolelta filosofiassa on kysymys selkeän ajattelun kehittämisestä, joka voi kohdistua mihin tahansa, vaikka sillä välttämättä ei ratkaista kysymyksiä. Tämä on – tai sen pitäisi olla – filosofin tuntomerkki; ajattelee hän miten syvällisiä tai visaisia kysymyksiä tahansa, niin se on selvää ja johdonmukaista.

Toisen keskeisen asian filosofiassa opin sekä von Wrightiltä että Steineriltä: kysymyksiin on usein monta eri näkökulmaa, oikeastaan monta eri vastausta. Näin on juuri perimmäisiin filosofisiin kysymyksiin, esimerkiksi sellaiseen, jonka esitän vähän naivissa muodossa: ajattelu toimii minun päässäni, kuitenkin ymmärrän sillä todellisuutta. Tällaisiin kysymyksiin ei ole aivan yksiselitteisiä vastauksia, vaan monta eri näkökulmaa.

Luulen että tulevaisuuden filosofi tai toivon mukaan ylipäänsä tulevaisuuden ihminen pystyy katsomaan ilmiöitä usealta eri kannalta ja välttämään siten fanatismiin. Esimerkiksi materialismi voi olla hyvin hedelmällinen näkökulma. Mutta ihmistä on vaikea ymmärtää pelkästään tältä kannalta. von Wright puhui kaikkein marxilaisimpana aikana vuonna 1972 Helsingin yliopistossa seminaarissa, jossa käsiteltiin filosofian tehtävää.

Tällöin marxilaisia oli yhdeksän kymmenestä laudatur-opiskelijasta. Heillä oli vahva käsitys, että heillä on totuus käsissään. Sitten von Wright, vaikka hän oli aika kiltti, rohkeni mennä esittämään, että filosofian tarkoituksena on oppia erilaisia näkökulmia asioihin, siirtyä eri aspektista toiseen jotain ilmiötä tarkasteltaessa. Se herätti ankaraa torjuntaa. Minä ihailin hänen moraaliaan, kun hän sellaisessa ilmapiirissä ja tilanteessa menee esittämään rehellisesti oman näkemyksensä, mikä on keskeistä filosofiassa.

Pystytkö kuvaamaan lyhyesti omaa ontologista näkemystäsi?

Lukioaikana minulla oli jo semmoinen vaikutelma, että todellisuus on syvä. Siinä ei ole pelkästään aistittava pinta, vaan siinä on myös jokin syvyys tai henkinen ulottuvuus. Tätä minun on yhtä mahdollon kieltää kuin aidon materialistin on sitä hyväksyä. Minulla oli myös tiettyjä kokemuksia, että olemassa on henkisiä ilmiöitä. Myös Ahlman puhui niistä. Hän oli lukenut Steineria ja hän lainasi minulle Steinerin kirjan *Vapauden filosofia*.

Steinerilta löysin mielestäni selkeän tavan ajatella ja hahmottaa henkisiä asioita. Edelleenkin se näyttää minusta kaikkein järkevimmältä henkiseltä opilta. Tosin erotan aika selvästi sen, mitä Steiner ajattelee ja mitä itse ajattelen, koska ei filosofi voi rakentaa kuin omalle pohjalleen, sille, mitä itse on selvästi ymmärtänyt. Koen, että olen saanut sieltä hyviä virikkeitä.

Sanoit, että sinulla oli jotain henkisiä kokemuksia. Olivatko ne sellaisia kokemuksia, jotka on vaikea pukea käsitteiksi? Kuinka selkeästi ne pystyy käsitteellistämään?

Kyllä minä pystyn ne selkeästi käsittelemään, mutta en ole taipuvainen puhumaan niistä. Jos minulla olisi niitä enemmän, voisin niistä ehkä puhua. Mutta ne vakuuttivat, että henkiset ilmiöt ovat yhtä todellisia kuin pöydät ja tuolit.

Voisiko sanoa, että niiden luonne on apodiktinen, ne vakuuttavat vastaanansomattomasti?

Aito todellisuuden kokemus on vastaanansomaton, kohdistui se sitten aineelliseen tai henkiseen. Toisaalta ihmiset eivät nykyään luota omiin kokemuksiinsa. Jos skeptikot sanovat, että ei mitään semmoista ole olemassa, he arvelevat pitäisikö mennä psykiatrilte.

Itse ajattelen, että voimakkaita kokemuksia on vaikea käsitteellistää. Riippuu viitekehystä, jonka avulla käsitteellistäminen tehdään. Ongelma on siinä, että koska ne eivät ole tavanomaisia ja jokapäiväisiä, niistä on vaikea puhua. Helposti ajatellaan, että ne ovat ihmisen omia sekoiluja, vaikka hyvinkin monilla ihmisillä saattaa olla samanlaisia kokemuksia – puuttuu yhteinen kieli, millä niistä puhutaan. Vaikeus aiheutuu siitä, että ne eivät ole pöydän kaltaisia ja kaikkien koettavissa olevia fyysisiä olioita vaan harvinaisia.

Voi olla erilaisia menetelmiä saada näitä kokemuksia. Ahlman sanoo, että ihminen voi ”sielutekniikan” avulla kehittää tietoisuuttaan. Pitkän tähtäyksen kysymys ihmiskunnalle on, voiko maailmankuvaa lähteä laajentamaan ja onko siihen metodista tietä, jota voi itse kukin kulkea?

Maailmassahan on perinteitä, kuten esimerkiksi aasialaiset perinteet, joilla on metodisia harjoituksia tämän tien kulkemiseen. Eräs ultrajuoksija kirjoitti, että henkisen maailman portit avautuvat pitkäkestoisessa fyysisessä harjoituksessa. Minusta on äärimmäisen kuvaavaa, että hän käytti sanontaa ”henkisen maailman portit”, joka tarkoittaa jonkinlaista kokemusta sellaisesta, joka ei ole arkipäiväinen eikä tavallinen ja on egologisen tason ylittävää.

Jotain erikoista vetovoimaa tämäntapaisissa harjoituksissa täytyy olla, koska ihmiset viitsivät tehdä näitä äärimmäisiä ponnisteluja urheilussa.

Kun ihmiseltä, esimerkiksi pitkänmatkanjuoksijalta kysytään, miksi juokset, hän ei välttämättä osaa sitä

itsekään kertoa. Hän saattaa sanoa vain, että tulee hyvä fiilis ja juoksu tuntuu hyvältä. Ultrajuoksija Pekka Aalto sanoi, että hänen tavoitteenaan on tulla sielunsa kaltaiseksi. Intuitiivisesti tämän käsittää jollain lailla, mutta sen filosofinen muotoilu on todella vaikea. Minkälaisia elämyksiä ja kokemuksia on tällaisella ihmisellä tarvinnut olla, jotta hän voi muotoilla asiansa näin selkeästi?

Arvokkainta on sielun kehitys, sanoi Sokrates *Faidroksessa*. Minusta aidon moraali- ja elämänfilosofian peruspyrkimys on saada sopusointuun oma käyttäytyminen ja se minkä kokee hyväksi sielussaan.

Filosofinen antropologia

Suosikkiopettajiasi olivat Ahlman ja von Wright, lisäksi oli Steiner. Ovatko nämä ajattelijat olleet myös tärkeimmät inspiraation lähteet sinulle?

Se on vaikea kysymys, mikä on inspiraation lähde. Kyllä se inspiraatio on tullut siitä, että minulla on ollut jokin polttava kysymys, esimerkkinä väitöskirjan jälkeinen ensimmäinen filosofinen kirja *Marx ennen Marxia*. 1960-luvulla Marx alkoi kiinnostaa ihmisiä. Minua vaivasi kysymys, mitä tämä Marxin filosofia oikein on. Minua kiinnosti, mitä hän todella ajatteli ja katsoa se hänen nuoruudestaan käsin. Tästä Marx-tutkimuksesta oli se etu, että ymmärsin marxilaisia vaikka minusta ei koskaan tullut marxilaista. Tämän perusteella pystyin ohjaamaan opiskelijoiden töitä.

Seuraava kirjani oli *Filosofia ja politiikka*, jossa tarkastelin aristotelisen ajattelun kehitystä Suáreziin ja Rousseaua Hegeliin ja Marxiin. Siinä pyrin ymmärtämään nykyään vallitsevia ajatustapoja historiallista taustaa vasten. Ymmärtääkseen nykyaikaa on lähdettävä liikkeelle menneisyydestä.

Vuonna 1982 luin kirjasi *Marx ennen Marxia*. Eikö kirjasi yksi lähde ollut Marxin kirjan *Pariisin käsikirjoitukset 1844*’ ajatukset?

Kyllä. Inspiraatio ihmistutkimuksiin, kuten esimerkiksi viimeisimpään kirjaan *Mitä on ihminen*, tuli myös omasta kysymyksestä ja omista elämäkokemuksista. Nuorison kapina ja aikamme suunnanmuutos taas syntyi kokemuksista Suomen teiniliiton kuraattorina 1960-luvun puolivälistä lähtien. Minua alkoi yhä enemmän askarruttaa, mitä nuoret ajattelevat ja mihin maailma menee. Samaa kysymystä lähestyin 1990-luvun alussa kirjassa *Mihin maailma menee*. Myös kirjan *Kasvatukset ehdot* ja viimeisen kasvatuskirjani *Miten käy lasten ja nuorten* lähtökohtana on minun oma kysymykseni, mitä on hyvä kasvatustiede. Kasvatustiede on mielestäni käytännöllinen tiede aristotelisessä mielessä.

Snellman, Steiner ja luottamus ihmiseen

Mitä teoksisi pidät itse kaikkein onnistuneimpina tai omakohtaisesti tärkeimpinä?

Ehkä kahta viimeisintä: *Mitä on ihminen* ja *Miten käy*

lasten ja nuorten. Näissä yritin synteesiä siitä, mitä näistä asioista ajattelen, myös oman kokemuksen pohjalta. Voimakkain elämys minulla oli kirjoittaa Snellmanista. Minusta tuntui, että tulin todella tutuksi hänen kanssaan. Kun ensimmäistä kertaa luin Snellmania, en ymmärtänyt paljon mitään. Minun opiskelijapolvelleni Hegel oli tuntematon suuruus, meillä ei ollut koulutusta ymmärtää häntä. Snellmanin teksti kuitenkin kiehtoi minua ja ajattelin, että siellä takana on jotain. Pitemmän ajan kuluessa huomasin, että lukiessani uudestaan samaa tekstiä, esimerkiksi *Logiikkaa*, aloin ymmärtää enemmän. Se teksti on semmoista, että se ei avaudu ihan ensikäytellyssä vaan vaatii ponnistelua – sama pätee Steinerin suhteen. Äkkinäminen lukeminen vain vieraannuttaa.

Tunnistan tuotannosi vaikutteita länsimaisen filosofian lisäksi ainakin itämaisestä filosofiasta, marxilaisuudesta, teosofiasta, Steinerista ja kasvatusfilosofiasta. Miten itse luonnehtisit ajattelusi synteettistä luonnetta.

Ensin minun on tarkennettava, että olen hyvin vähän tutustunut itämaiseen filosofiaan. Vaikutteita olen saanut ystävältäni Sven Krohnilta ja dosentti Unto Tähtiselältä. Enkä ole liioin juuri lukenut teosofista kirjallisuuttakaan.

Lähinnä ajattelin itämaisten vaikutteiden tulevan sen kautta, että antroposofia on aikanaan eronnut teosofiasta, joka on saanut paljon vaikutteita idän filosofioista ja gnostilaisuudesta eli aika laajalta maailman henkisestä perinteestä.

Steiner oli ilmeisesti lapsuudesta lähtien selvänköinen ja hänen työnsä oli ennen muuta käsitteellistä näitä havainnot. Siinä hän käytti aluksi osittain itämaista terminologiaa, myöhemmin enemmän omia termejä. Häneen vaikutti vahvasti goethelainen luonnontiede – hän sai jo 23-vuotiaana tehtäväkseen julkaista ja kommentoida Goethen luonnontieteelliset teokset.

Olen hieman lukenut Steinerin tuotantoa, joka levittyy minusta laajalle sektorille. Vapauden filosofia on minusta hyvin perinteistä länsimaista tietoteoriaa. Toisaalta hänen 20 vuotta myöhemmin kirjoittamansa teksti opettajiksi valmistuville on kuin toisen henkilön kirjoittama, metafysiikka on aivan erilaista.

Myös *Vapauden filosofiassa* on henkinen ontologia, ihmis- ja maailmankäsityksessä.

Vapauden filosofia on minusta jonkinlaista fenomenologiaa. Hän lähtee pohtimaan havainnon suhdetta tietoisuuteen oman kokemuksensa perusteella. Esimerkkinä hän muistaakseni käyttää kukkaa. Kukka ei kanna itsessään käsitettä kukka, käsite syntyy tiedostamisen kautta. Samaan tapaan kuten aikaisemmin sanoit, että ihmisen päässä on ajatuksia, ulkomaailmassa on tapahtumia, onko näillä joku yhteys.

Yhteys syntyy, koska maailmassakin on ajatusta, joka ihmistajunnassa tulee tietoiseksi – hegeliläinen ajatus!

Steinerin ja Heideggerin fenomenologiasta on tehty väitöskirja, Helene Cichyn *Der "andere Anfang" in der Geschichte des Seins.* Oman fenomenologian Steiner kehitti esiin Goethen luonnon tarkastelusta, johon Wittgensteinkin viittaa.

En tarkoita fenomenologiaa puhtaasti Husserlin mielessä, vaan sellaista tapaa tarkastella maailmaa, jossa käännetään katse oman ajattelun ja tietoisuuden prosesseihin – otetaan oma ajattelu tarkastelun kohteeksi.

Goetheläisessä luonnonfenomenologiassa tarkastellaan ensin ilmiötä hyvin huolellisesti, vaikka kasvin kasvuprosessia. Sitten seurataan, mitä omassa mielessä tapahtuu, miten siellä alkaa muodostua tästä prosessista käsite tai idea. Ei mennä nopeasti hypoteeseihin ja teorioihin – siitä Goethe varoittaa – vaan annetaan käsitteiden muodostua tarkan ja huolellisen havainnoinnin tuloksena.

Teksteissäsi paistaa läpi rakkaus ihmiseen ja usko ja luottamus hänen kehittymiseensä. Kirjoitat *Ihmiskeskiseen kulttuuriin kirjassasi, että "jokaisessa ihmisessä on syvemmän ajattelun, kokemuksen ja toiminnan mahdollisuuksia ...". Mitä nämä mahdollisuudet tai tasot ovat ja miten niitä voi löytää?*

Tämä luottamus on ajatteluni lähtökohtia, sitä en pysty muuttamaan. Luottamus ihmiseen ja niihin voimavaroihin, joita jokaisessa ihmisessä piilee. En pysty katsomaan alaspäin ketään. Ajattelen juuri niin kuin tuossa tekstissä sanottiin, että jokaisessa ihmisessä piilee ajattelun ja toiminnan mahdollisuuksia, jotka eivät ehkä tule esiin niissä olosuhteissa, joissa hän on elänyt, mutta jotka voivat tulla esiin toisissa olosuhteissa. Toiseen ihmiseen täytyy suhtautua – tämä kuulostaa kyllä naivilta – aina luottavasti. Jos toiseen ihmiseen luottautuu epäluottavasti, niin kutsuu toisessa esiin negatiivisia ominaisuuksia. On tietysti pitkälle menevää luottamusta ajatella, että jokaisessa ihmisessä piilee henkisen tiedon tai tajunnan mahdollisuuksia. Kun on lukenut kirjallisuutta tästä aiheesta, vaikka suomalaisen kansatieteilijän Lea Virtasen tutkimuksia suomalaisten yliaistillisista kokemuksista, näyttää siltä, että melkein jokaisella on ollut sellaisia kokemuksia. Silloin on järkevää ajatella, että se on ehkä yleinenkin ihmisessä piilevä mahdollisuus, vaikka sitä ei nykykulttuuri millään tavalla kehittä eikä kannusta esiin, vaan päinvastoin, painaa huuhaana. Niin kuin eräs aiempi radion johtaja minulle sanoi: jos hän näkee jumalan, hän menee heti psykiatrille, koska jumalaa ei voi olla olemassa.

Filosofia ja yhteiskunta

Väitöskirjasi käsitteli suomalaisittain varsin harvinaista kohdetta, espanjalaisen skolastikon Francisco Suárezin poliittista ja sosiaalista filosofiaa. Miten tämä päättyi väitöskirjasi aiheeksi?

Siinä vaikutti taustalla silloin, jo 1960-luvulla, ajan-

kohtainen kysymys marxismista. Steinerilta minä löysin viitteen, että myöhäisskolastiikka yhteiskunnallisella ajattelullaan edeltää marxismia. Nämä skolastikot ajattelivat, että kaikki omistus on perimmältään yhteistä ja että kansalla on oikeus kumoukseen. Minua kiinnosti siihen aikaan myös itsessään skolastinen ajattelu. Työn ohjaaja von Wright oli hyvin tyytyväinen, että olin valinnut vaativan aiheen.

Olet kirjoittanut urallanne monista yhteiskuntafilosofian teemoista, esimerkiksi politiikasta, ideologioista, työstä, tekniikasta, sekä yhteiskuntafilosofian klassikoista Aristoteleesta Marxiin. Mikä on motivoinut filosofisen kiinnostuksesi yhteiskunnallisiin kysymyksiin?

Minun sukupolvelleni yhteiskunnallinen kysymys oli tärkeä. Se ei tällä hetkellä näytä niin polttavalta kun kapitalismi on voittanut – no, ei historia ole tähän tilanteeseen vielä loppunut. Kysymykseen hyvästä elämästä kuuluu väistämättä kysymys, mitä on hyvä yhteiskunta. Vaikka minua on moitittu yksilökeskeiseksi, olen mielestäni aika vahvasti ymmärtänyt ihmisen yhteiskunnallisuuden ja yksilön sosiaalisuuden. Yhteiskunnallinen ympäristö vaikuttaa siihen, meneekö yksilön elämä pieleen vai pystyykö hän toteuttamaan itsessään piileviä mahdollisuuksia.

Junassa matkalla tänne mietin, että nuori Marx tarkastelee ihmistä ja hänen olemustaan. Myöhemmin Marx tarkastelee ihmistä yhteiskunnallisten rakenteiden, yhteiskunnallisen tuotannon, kautta. Onhan selvää, että ne rakenteet, joiden puitteissa ihminen elää, antavat tietyille olemuspuolille tilaa realisoitua, toisaalta ne sulkevat pois tietyjä mahdollisuuksia. Tässä mielessä rakenteiden tarkastelu on myös tärkeää.

Kyllä.

Onko käsityksesi yhteiskunnasta pysynyt samanlaisena kautta urasi? Jos se on muuttunut, miten kuvaisit yhteiskuntakäsityksesi muutosta 1960-luvulta tähän päivään?

Annan itsestäni epädynaamisen vaikutelman, mutta tässä minulle ei ole tapahtunut mitään murrosta. En mennyt marxilaisuuteen sillä tavalla kuin monet ikäpolvestani ja varsinkin seuraavasta polvesta. Nuoreen Marxiin tutustuminen kyllä vaikutti minuun. Marxilla oli tärkeää sanottavaa, jota olen arvostanut, vaikka hän kadottaa yksilön näköpiiristään. Perusnäköni on pysynyt samanlaisena yhteiskunnallisessa ajattelussani.

Miten näet filosofian yhteiskunnallisen tehtävän?

Filosofit ovat välillä paljonkin esillä, lähinnä elämäntaidon opettajina, mutta kyllä filosofian yhteiskunnallinen relevanssi on heikentynyt. Nykyään tehdään kyllä paljon oppinutta tekstiä, jolla nähdäkseni on vähän relevanssia ihmiselämän tai yhteiskunnan kannalta.

Olen sanonut, että parhaita filosofisessa koulutuk-

sessä on selvästi ajattelemaan oppiminen ja kriittisen etäisyyden ottaminen vallitsevista käsityksistä ja instituutioista. Tällöin pystyy käsittelemään tärkeitä yhteiskunnallisia kysymyksiä – ei välttämättä ratkaisemaan niitä, mutta auttamaan ihmisiä ymmärtämään niitä.

...tekemään yhteiskunnassa olevia asioita läpinäkyvämmiksi?

Niin. Tosin tällainen filosofia ei juuri tuo akateemista meriittiä.

Eli sinun mielestäsi filosofien pitäisi enemmän olla esillä, ottaa kantaa tai tarjota näkemyksiä ajankohdaisiin ongelmiin.

Kyllä. Auttaa käsittelemään ajankohtaisia ongelmia. Ei filosofi välttämättä ole viisaampi kuin muut aikalaiset. Hän pystyy ehkä selvemmin ajattelemaan asioita kuin muut.

Minkä näet nykyelämän suurimmaksi ongelmaksi? Onko se ihmisten sisäinen vieraantuminen?

Kyllä, vaikka en enää käytä sanaa vieraantuminen. Suuri ongelma on, että näköalattomuus ja masennus yhteiskunnassa lisääntyvät ja masennuslääkkeet vastaavasti. Elämää ei koeta mielekkääksi. Taustalla voi olla sekin, että henkisen kokeminen, joka antaa elämälle merkityksiä, on suljettu pois lukuun ottamatta tiettyjä traditionaalisia muotoja. Muistan kun kirgisikirjailija Aitmatov kävi Suomessa ja totesi, että nyky maailman ongelmat, ympäristön saastuminen, sodat ja terrorismi, johtavat kysymykseen: pystyykö ihminen kehittämään itseään? Se on aika paljon kasvatuskysymys. Viime kädessä vastuu jää ihmiselle itselleen.

Kasvatus ja koulutus

Syntyikö kiinnostus kasvatusfilosofiaan ihmistä käsittelevän problematiikan kautta?

Kyllä se jossain määrin syntyi. Kun nuorena matkustin maailmansodan jälkeisessä Euroopassa, näin miten Eurooppa oli tuhattu. Koin aika vahvasti sodan ja tuhoamisleirit. Olin mukana kun Ranskassa eräässä kulttuurikeskuksessa nuoret pohtivat, miten estetään tällaiset katastrofit. Tätäkin taustaa vasten minulle syntyi kysymys, mitä voisi kasvatuksessa tehdä tasapainoisen ihmiselämän hyväksi? Ensimmäinen julkinen kirjoitukseni, Valvoja-aikakauskirjassa, käsittelee Ahlmanin kasvatusfilosofista ajatusta ihmisen idean toteuttamisesta.

Olet ollut aktiivinen myös käytännön toimissa ja aloitteissa, muun muassa jo 60-luvun lopulla Kriittisen korkeakoulun ja sittemmin esimerkiksi Snellman-korkeakoulun sekä Suomen Steiner-koulutoiminnan kautta sekä mukana perustamassa järjestöä European Forum for Freedom in Education. Millainen on mielestäsi vapaiden ja vaihtoehtoisten koulumuotojen merkitys kasvatukselle?

Kriittinen korkeakoulu syntyi vapaan keskustelun

foorumiksi. Snellman-korkeakoulu syntyi siksi, että Kriittinen korkeakoulu ei voinut tarjota kokopäiväopiskelua. Minulla on filosofinen perustelu vaihtoehtoisten koulumuotojen merkitykselle: koska ei ole mahdollista nykyään saavuttaa yksimielisyyttä siitä, mitä ihminen on, mitä on oikea kasvatustapa, niin täytyy antaa erilaisten vaihtoehtojen toteutua. Kasvatuksen hedelmistä ilmenee ajallaan kuinka hyvä ihmiskäsitys tai -näkemys niissä on taustalla.

Entä miten arvioisit Suomen julkista koulujärjestelmää ja peruskoulua, joka on saanut paljon kiitosta viime vuosien arviointitutkimusten yhteydessä?

Pidin aiheesta esitelmän kesäkuussa 2006, jolloin oli Kasvatuksen vapauden eurooppalaisen foorumin kollokvio Suomessa. PISA-tutkimus tosin kohdistuu aika rajallisiin kohteisiin lapsen ja nuoren kasvussa. Tuloksia ei pidä kuitenkaan väheksyä. Luulen, että ne pohjaavat tiettyihin hyviin pohjoismaisiin perinteisiin: kouluilla on täällä ollut suuri autonomiaa kehittää omaa pedagogiikkaa, opettajilla on tietty itsenäisyys, mitä ei monissa muissa maissa ole, ja he voivat kehittää omaa metodiikkaa opetuksessa. Oppilaiden itsenäistä toimintaa ja itsenäisyyttä suositaan. Lapsia ei oteta kouluun liian aikaisin. Suomen koulussa on perinteitä, joita tosin silloin tällöin kavennetaan kuten nyt, kun ollaan yhdenmukaisammassa opetussuunnitelmassa. Vahvuus on myös hyvä kasvatustieteellinen perinne 1800-luvulta.

Mitä pidät kasvatuksen keskeisimpinä kysymyksinä tänään?

Miten lapsi ja nuori oppii toteuttamaan itseään sosiaalisella tavalla yhteiskunnassa. Ihmisen täytyy ensin saada olla lapsi voidakseen tulla aikuiseksi. Tämä oli jo Hegelin oivallus.

Filosofia tänään

TK: Miten luonnehtisit filosofian nykytilaa, ja miltä näyttää suomalaisen filosofian tulevaisuus?

Kysymys on ihan liian laaja. Filosofit pyrkivät nykyään ehkä uransakin vuoksi esittämään oppinutta ja analyttistä sorminäppäryyttä ilman erikoista relevanssia yhteiskunnalle tai itselleen. Yliopistoista tulee tosin myös hienoja töitä.

Eero Ojanen on minusta hieno esimerkki siitä, miten voi käsitellä ajankohtaisia ja ihmiselle tärkeitä aiheita filosofisen koulutuksen pohjalta. Lauri Rauhala on hyvä esimerkki, miten filosofi voi käsitellä todella keskeisiä asioita julkisesti.

Millaisiin kehityssuuntiin toivoisit filosofisen tutkimuksen tulevaisuudessa etenevän?

Jatketaan ikuisen kysymyksen ”mitä on ihminen?” selvittämistä. Kasvatuksen, yhteiskunnan, luonnon, luonnontieteen ja tekniikan filosofia saattaa olla yhä tärkeämpää ja varsinkin tämän uuden tietotekniikan ja

mediamaailman käsittely. Kriittinen tieteenfilosofia voisi vapauttaa tieteen kehittymistä.

Mitä haluaisitte sanoa tämän päivän nuorelle filosofille tai opintojaan aloittelevalle filosofian opiskelijalle?

Rohkaisisin, että he seuraisivat omien kysymystensä teitä. Keskustelin aikoinani opiskelijoiden kanssa paljon väitöskirjojen aiheista. Pyrin ennen kaikkea saamaan selville, mikä heitä itseään kiinnosti, koska huomasin tämän vaikuttavan työn valmistumiseen.

Oma elämä reflektion kohteena

Mistä haluaisit vielä puhua tai kirjoittaa?

Tällä hetkellä minua askarruttaa oma elämäni. Olen tutkinut ja yrittänyt ymmärtää sitä, sen käännteitä ja kohtaamisia. Minusta filosofin täytyy elämänsä lopulla ymmärtää itseään vähän paremmin.

Minulla on ollut paljon vastustajia, kun olen ollut vähän poikkeava. Tästä on jäänyt alitajuntaan kaikenlaista kiukkua ja närää, jotka täytyy selvittää itsensä kanssa. Ehkä keksin samalla uuden veronpaineen; ihan liian korkea veronpaineeni, joka keskeytti kirjoitustyöni pari vuotta sitten, näyttää laskeneen suurin piirtein normaaliksi, kun sain työstettyä tätä alitajuista painolastia.

Tarkoitatko sitä, että olet saanut kritiikkiä steinerilaisuuden johdosta?

Kai ennen kaikkea sen johdosta.

Miten koit sen?

En ole paljon kiinnittänyt siihen huomiota. Mutta tietysti se on jäänyt alitajuntaan. Antti Tuurin sanoin: vaikka vanhaksi tulee, tykkää enemmän kiitoksesta kuin haukkumisesta. Toisaalta olen ymmärtänyt, että elämässä tarvitaan vastuuta. Eihän sitä muuten kehity.

Mikä filosofinen ajatus sinua on viimeksi sykähdyttänyt?

Ehkä tämä oivallus, että voi olla kiitollinen vastustajille. He pakottavat kehittymään, pohtimaan uudelleen omia lähtökohtia. Ja se oivallus, että elämässä on mielekkyyttä, on kävellyt vastaan oman elämän tarkastelussa.

Kiitoksia haastattelusta ja jaksamisesta!

Viitteet

Haastattelu tehtiin 12.7.2006.

1. *Taloudelliset filosofiset käsikirjoitukset 1844.*